

Novus forlag · eISSN 2387-6700

***Eufemian laulut.* Suomentanut Harry Lönnroth. 333 s. Warelia Kustannus Oy. Sastamala 2023. ISBN 978-952-387-049-9**

Anmeldelse av Oskar Vistdal

En ledende spesialist i svensk middelalderspråk og litteratur er professor Harry Lönnroth ved Jyväskyläs universitet med en rekke grunnleggende publikasjoner innenfor både dette og øvrige fagområder som sosiolingvistik og oversettelsesvitenskap. På det skjønnlitterære felt har han utmerket seg med oversettelser fra gammelsvensk til finsk av *Erikskrøniken* (sammen med Martti Linna) i 2013 og av *Eufemiavisene, Eufemian laulut*, i 2023 utgitt av forlaget Warelia i Sastamala.

Med *Eufemiavisene* kom i begynnelsen av det 14. århundre den kontinentale ridderdiktning og beretningene om den britanniske kong Arthur og ridderne av det runde bord til Norden. Originalenes metrum er parrimet knittelsvers etter tysk forbilde og omfatter henimot 12.000 vers, som i den nye finske gjendiktningen fyller 275 sider, og er ikke bare det eldste, men også et av de mest omfattende verk i svensk middelalderlitteratur.

Eufemiavisene kan parallellføres med omtrent samtidig middelalderdiktning som *La Chanson de Roland*, *Nibelungenlied*, Eschenbachs *Parzival* og Chaucers *Canterbury Tales*. *Eufemiavisene* er en riddertrilogi, samlebetegnelsen på tre frittstående versromaner i eldre eller klassisk gammelsvensk oversettelse fra fransk, lavtysk og norrønt: *Ivan løveridder*, *Hertug Fredrik av Normandie* og *Flores og Blanzeflor*. *Ivan løveridder* er den mest omfattende og rommer omtrent halvparten av bokens tekstmengde, mens *Hertug Fredrik* og *Flores og Blanzeflor* fyller hver sin fjerdedel. Noen år etter *Eufemiavisene* oppstod den mer kjente rimkrønike om hertug Erik Magnusson, *Erikskrøniken*, som er metrisk og stilistisk influert av *Eufemiavisene*.

Ivan løveridder er en oversettelse av Chrétien de Troyes' versroman *Yvain ou le chevalier au lion* fra det 12. århundres siste fjerdedel. Den støtter seg også på *Ívens saga*, versromanens norrøne prosaoversettelse. Hovedpersonen Ivan er kong Arthurs nevø og tapreste væpner. Han oppsøker en fortryllet vannkilde, dreper dens vokter og ekter hans enke, den underdelige Laudine, for så å dra på turnering med kongen, men lover å vende tilbake innen et år. Han bryter imidlertid løftet, og forstøtes dermed av Laudine. I sorg og sinne over avvisningen drives han til vanvidd, streifer naken omkring i ødemarken i sult og savn inntil en eneboer forbarmer seg over ham. Galskapen helbredes med en magisk salve og øvrige prøvelser overvinnes ved hjelp av bl.a. en usynlighetsring. Med gjenvunnet førlighet utøver han videre ridderlige

heltedåder, redder bl.a. en løve fra å bli drept av en slange, siden blir løven hans trofaste følgesvenn og beskytter, derav tilnavnet „løveridder“. Med mange respekt-inngytende bedrifter lykkes det ham endelig atter å gjøre seg verdig til Laudines gunst.

En samtidig med kong Arthur er også hertug Fredrik, som i likhet med Ivan oppnår sine mål med en usynlighetsring, belønning for å ha bistått en dvergekonge med å slå ned et opprør; han vrister en skotsk kongesønn og en engelsk prinsesse ut av en jettes grumme grep, befri med ringens hjelp den irske kongedatter Floria fra fangenskap, overlever et forlis under flukt med henne, ekter Floria og får i medgift det irske kongeriket, hvorefter de fører et ridderlig regime inntil døden skiller dem ad. I epilogen meddeles at fortellingen er basert på en senerehen tapt tysk oversettelse fra fransk på oppdrag fra den tysk-romerske keiser Otto, trolig Otto IV.

I kjærlighetshistorien om den muslimske (mauriske) prins Flores og den lavbårne kristne jomfru Blanzeflor vil kong Fenix av Apolis i grensetraktene mellom Frankrike og Spania hindre sønnen i å gifte seg under sin stand og oven i kjøpet med en vantro, og bevirker at Blanzeflor selges som slavinne og havner i den babylonske konges harem. Flores klarer imidlertid å befri henne, også han ved hjelp av en ring i en drabelig duell, de gifter seg, Flores lar seg døpe og de ender sine fromme liv i kloster. Fortellingen utspiller seg i motsetning til de to øvrige ikke i kong Arthurs krets og har trolig bysantinsk opprinnelse, formidlet gjennom den franske versroman *Floire et Blancheflor* og dens forkortede norrøne prosaoversettelse *Flóres saga ok Blankiflúr*. Den svenske oversetter tør likesom i tilfellet *Ivan løveridder* ha støttet seg til begge.

Det eldste bevarte svenske håndskrift av *Flores og Blanzeflor* er et to blads fragment fra ca. 1350 i Finlands nasjonalbibliotek, avbildet på innbretten av den nye finske utgaven. *Eufemiavisene* i sin helhet er overlevert i et tyvetalls avskrifter fra det 15. og 16. århundre.

I epilogene opplyses at dronning Eufemia i årene 1303, 1308 og 1312 lot oversette fortellingene „aff valske“ eller „aff thydzko och j swænskæ thungo“, dvs. fra vallonsk (fransk) eller tysk. Oversetteren er ukjent, men trekk i hans språk tyder på vestsvensk herkomst. Det har vært gjettet på klerken Peter Algotsson, som var diplomatutdannet fra Paris og hadde tilknytning til hirden i Oslo. Det er interessant at det eldste gammelsvenske diktverk således oppstod i Norge.

Oppdragsgiversken, hertuginne Eufemia fra Rügen, kom til Oslo i 1299, ble gift med kong Håkon V. Magnusson og ble dermed Norges dronning. Den gang var kongsgården i Oslo et sentrum for nordisk hoffkultur, hvis sentrale skikkelse var nettopp den internasjonalt innflytelsesrike dronning Eufemia. Med sin kontinentale bakgrunn kom hun til å påvirke både norsk og svensk kulturutvikling i det 14.

århundre. Lönnroth karakteriserer henne som en mektig mesen. Hennes og kong Håkons enbårne datter Ingeborg ble i 1302 som ettåring (!) forlovet med den tyveårige hertug Erik Magnusson, *Erikskrønikes* helt. Bryllupet skulle stå i 1307, men utsattes til 1312. I anledning av datterens forlovelse og giftermål lot Eufemia oversette de tre fortellinger som gave til hertug Erik på hans eget språk. Med sitt store omfang er de en milepæl i utviklingen av svensk språk og litteratur. Deres tilblivelseshistorie gjør dem dertil grenseoverskridende eller fellesnordiske.

Lönnroth betoner i sin instruktive innledning betydningen av semantiske forskyvninger og stilistiske endringer i språket ikke bare mellom middelalder og nåtid, men like meget mellom de forskjellige faser i grunntekstenes tilblivelse og tradering. Enn videre utviklingen i oversettelsesvirksomhetens metode og praksis. Den gammelsvenske oversetter foretok valg som ikke er åpenbart korrekte fra et nåtidig perspektiv. Både i middelalderen og langt senere var grensen mellom oversettelse i snevrere moderne forstand og friere bearbeidelse flytende. *Eufemiavisenes* formidler beveger seg således temmelig fritt i grenslandet mellom nøyaktig oversettelse og egen tildiktning.

I middelalderens litteraturformidling spilte øret en minst like stor rolle som øyet, dvs. lytting til opplesning eller individuell høytlesning. *Eufemiavisene* lestes høyt, muligvis under ledsagelse av psalter, lutt eller andre instrumenter, hvilket øvet innflytelse på stil, rytmikk og fremstillingsmåte: Jegfortelleren opptrer som en barde eller resitator som vil behage og engasjere sitt publikum ved å spørre: „Vil dere høre mer?“ „Skal jeg fortelle om flere underlige hendelser?“ Lignende henvendelse til tilhørerne forekommer bl.a. i eddadiktene, således i *Völuspá*: „Vituð ér enn, eða hva?“ Lönnroth har søkt å bevare sådanne særtrekk, bl.a. i dialogene. I samme øyemed har han gitt oversettelsen en historisk patina med et lett arkaiserende ordforråd preget av chevaleresk verdighet.

Lönnroth redegjør videre for sin oversettelsesstrategi, som han kaller epoketilpasset. Med sin prosaoversettelse av de knyttelmetriske fortellinger har han villet gjøre den arthurianske litteraturs nordiske hovedverker tilgjengelige på moderne finsk ved å tilstrebe en tekst som gjenspeiler originalenes tidsbilde på en vitenskapelig adekvat, men samtidig en for nåtidslesere kommunikativt funksjonell måte. For å lette så vel lesningen som muligheten for sammenligning mellom oversettelse og grunntekst har han i overensstemmelse med nyere svenske utgaver tilføyet mellomtitler, respektive kapitteloverskrifter forsynt med originalenes versnummer. Lönnroth innrømmer at middelalderens ofte formelaktige, forblommede og flertydige språk ikke har vært enkelt å overføre til flytende og fattelig finsk prosa uten å rokke ved grunntekstenes ånd og bokstav. En ytterligere komplikasjon er at tekstenes

mangeårige og flerfasige tradering mellom flere språk har forårsaket stedvis springende handlingsforløp på bekostning av beretningens logiske sammenheng. En tredje utfordring er fremherskende latinskpreget hypotaktisk setningsbygning, som undertiden fremtvinger nivellerende valg for å oppnå flyt i teksten. Påkrevet var i øvrig bl.a. harmonisering av tempusbruk (nåtid eller fortid) og tiltaleformer (*De* eller *du*), samt utelatelse av tallrike tilsynelatende overflødige steds- og tidsangivelser (*nå, da, siden, her, der* osv.), som snarere hemmer enn fremmer forståelsen. Lönnroth har imidlertid funnet overbevisende løsninger, hans oversettelse er i det hele tatt en bragd med en heldig kombinasjon av originaltroskap og leservennlighet.

Eufemiavisene har lenge beskjeftiget nordiske forskere. De første utgavene er blant Svenska fornskriftsällskapets eldste publikasjoner fra 1840-årene, men de er temmelig foreldet og oppfyller ikke moderne tekstkritikks fordringer. I samme selskap utkom i 1920- og 1930-årene Emil Olsons og Erik Noreens standardutgaver. Lönnroth har basert sin oversettelse på disse og på Henrik Williams' og Bo Ralphs kommentarutgaver fra 2018. For dette redegjør Lönnroth, som dessuten har utstyrt sin bok med et par hundre opplysende språk- og kulturhistoriske anmerkninger samt en liste over de mange reelle og fiktive person- og stedsnavn i fortellingene. Den fyldige litteraturlisten inneholder dessuten de mest sentrale nyere forskningsbidrag om *Eufemiavisene*, foruten svenske og danske publikasjoner den norske praktutgaven *Eufemia – Oslos middelalderdronning*, redigert av Bjørn Bandlien og utgitt i 2012 ved 700-årsminnet for dronningens død. Lönnroth nevner også at *Eufemiavisene* i tillegg til de middelalderske foreligger i en rekke nyere oversettelser til flere språk, bl.a. til norsk av Olaug Berdal fra årene 1985–1988. Det kan tilføyes at den norrøne sagavariant *Flóres saga ok Blankiþlúf* finnes i norsk oversettelse av Birgit Nyborg fra 2005.

Under arbeidet med *Eufemian laulut* lot Lönnroth seg inspirere av Oslos middelalderby, gjennomløpt av Dronning Eufemias gate. Han har høstet stor anerkjennelse for utgaven i Finland, ikke minst for dens språklige og stilistiske kvaliteter. Overføringen av kronglet og klønet middelaldersyntaks til lett og lødig nåtidsspråk uten å måtte gå på akkord med originalverkets stemning og egenart betegnes i finske anmeldelser som meget vellykket. Likeledes fremheves det vel varetatte opprinnelige underholdningspreg, som i sin tidløshet tiltaler også nyere tiders lesere og lyttere.

Kilder

- BANDLIEN, Bjørn (red.). 2012. *Eufemia – Oslos middelalderdronning*. Oslo: Dreyers Forlag.
- LAMBERG, Marko. 2024. „Keskiajan kauniit ja rohkeat – ritariromantiikan suomennos valottaa aikasidonnaisia ja yliajallisia rakenteita.“ *J@rgonia* 44/2024, s. 165–170. Julkaisija: Historian ja etnologian laitoksen tutkijat ry & Jyväskylän Historiallinen Yhdistys ry. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-202412117745>
- NIEMI-PYNTTÄRI, Risto. „Eufemian laulut, suom. Harry Lönnroth.“ *Maa-ilmankirjat: käännöskirjallisuuden verkkolehti*. <https://www.maailmankirjat.maape.net/eufemian-laulut>

Oskar Vistdal, Cand. philol. med nordisk hovedfag, finsk og tysk mellomfag. Tidligere lektor ved Islands universitet og Tammerfors universitet. Oversetter av islandsk, finsk og tysk litteratur.